

EGY JELENTÉKTELEN KÖRÜLMÉNY RÉSZLETES ISMERTETÉSE

(Regényrészlet)

MÉSZÖLY MIKLÓS

Gogol emlékének

A regényben szereplő helységnevek egy része a térképen is szerepel — de egyúttal ennyi is az egész: a történetnek és szereplőknek semmi közük hozzájuk. A szerző felelősséget vállal, hogy csak akkor nem hazudik, ha kénytelen volna hazudni vele.

A múlt század végén figyelemreméltó munka jelent meg Pécssett Ott Károly mérnök és gépvezető tollából. A szerzőt elsősorban a „személyszállítást elősegítő humánus eszközök” tervezésének a kérdése érdekelte, mindenekelőtt a „vaspályán gördülő második otthonunk” ideális megalkotása. A mű helyenként költői, filozofikus érzékenységgel taglalja a témát, s vallásos és politikai meggyőződését sem hallgatja el. „A technikus képzelőerő”, írja, „nem feledkezhetik meg a testvéri honpolgárok millióiról, kiknek érdekében és méltó boldogulásuk hasznára, a számok és törvények önmagukban lélektelen determinizmusából varázsol elő oly szerkezeteket és építményeket, melyek tükrözni képesek a szív, szem és test Istennek tetsző óhaját.” Könyvéhez Padányi Bíró Mártontól vesz mottót. Ez a rendkívül termékeny barokk író, később veszprémi püspök, a Habsburg-dinasztiának fenntartás nélküli csodálója volt, s az 1741. évi országgyűlésen talán a legjellegzetesebben fejtette ki a korabeli elgondolást az államról. E szerint az állam olyan épület, amelynek a tetejét mintegy leemelték, s a vallásos állampolgár felnézve rá

éppúgy a nyílt eget látja a benne trónoló Üdvözítővel, és a neki hódoló égi seregekkel, mint a barokk templomok mennyezetfestményén. A mottó egyébként így hangzik „Négy kontignációs házat építettem — én, tudatlan, együgyű építőmester —, mely háznak első szegletköve, erős és mozdíthatatlan fundamentuma Felségednek szentsége; eleven kövei pedig az egész magyar nemzetnek egyenlő hívséggel és buzgósággal Felségednek szeretetire gerjedező szíve. Az első és alsó, következendőképpen a szegletköhöz és fundamentumhoz legközelebb fekvő kontignáció: ezen nemzetnek Felségedhez való hívséges állhatatossága. Ez után onnan feljebb emeltetett második kontignáció: Felséged királyi kegyelméből megerősített magyar nemzetnek régi őseitől örökösült nemesi szabadsága, és ennek isteni gondviselést hirdető liliomos oszlopa és támasza: Felségednek királyi férje. Innen és még feljebb emeltetett harmadik kontignáció: a királyi dicsőséges apostoli koronázás, és a magyar nemzetnek ebből származó öröme és vigasztalása. Végre a legfelső kontignáció: a királyi székben ülés, avagy a királyi hatalomban, országlásban és dicsőségben való nyugalom és csendes békesség. Innét pedig már csak a padlásnak tetejére, az Egek fölibe vezető nyolc grádicsok adatnak nekünk: a nyolc boldogságok; s ezeken, mint Jákob lajtorjánán vezet az út a Békesség királya elébe.”

Ott Károly a Magyar Déli Vasút Társaságnál működött szakmai tanácsadóként, s bizonyos iratok arra engednek következtetni, hogy akkori kocsigyártásunk irányításában nemcsak szerepe lehetett, de a közvetlen tervezési munkában is részt vett, vagy legalábbis könyve szellemével hatott néhány kocsitípus kialakítására. E típusok tartósságáról később magunk is meggyőződhattünk, nem messze Nagykanizsától, 1946 nyarán. Egy katona bajtársunk szülőfaluját akartuk felkeresni Somogyban (ahogy az odavalósiak mondják, *Somogyországban*) — s véletlenül olyan kocsira szállhattunk fel T. járás egyik állomásán, amely több mint nyolcvanéves volt, két háborút túlélte, s könnyen meglehet, hogy éppen Ott Károly tervezte. A koci akkor készülhetett, mikor a sineket lerakták Somogyban. A nagykanizsai főműhely a felszabadulás után munkafelajánlásban újította fel, s a főmérnöki hivatal úgy találta, hogy valamelyik mellékvonalon biztonságosan járható, amíg a kocsipark háborús veszteségeit nem pótolják. Mindenesetre emlékezetes látványt nyújtott az eldugott megállóhelyen. Az ország jóformán kisse mosakodott még a pusztulásból és vérből, mikor ez a „vaspályán gördülő második otthon” T.-ben megjelent. A Habsburg-birodalom

széthullása után Magyarország baromfiudvarrá zsugorodott, tenger helyett egy itatócsészével az udvarán; cserébe viszont független lett, ami döntő változást hozott az ország életébe. Másodrendűvé váltak az olyan relikviák, mint egy millenniumi vasúti kocsí, mely csupán ipartörténeti szempontból képviselt értéket, ugyanakkor emlékeztetett a százados elnyomásra. Nyilván ez szabta meg átmene-tilag a sorsát is: már az első világháború után kivonták a forgalomból. Többször szóba került, hogy az illetékes országos múzeum veszi a gondjába, de ez valahogy mindig terv maradt. Hosszú ideig a főműhely szerelő udvarán vesztegelt egy félreeső vágányon, s csak annyi kivételezésre méltatták, hogy mikor a vágányt megszüntették, nem szedték fel azt a síndarabot, ahol állt. Így maradt ott egy alig húszméteres vaspályán, melyet benőtt a gaz, a talpfákból nem látszott semmi, és késő őszig úgy festett, mintha önként vonná ki magát a sínekkel szabdalts udvar mozgalmasságából, s önként vonulna félre abba a maradék zöldbe, amit a műhely munkája megtűrt. Az ősz aztán a zöld szigettel is végzett, a magasra nőtt burjánt lecsapta, és láthatóvá tette az elrozsdásodott síneket és küllőket. Később újra átvontatták az udvar sínhálózatára, és szerszámos kocsinak használták, sziesztáztak a fülkéiben, és ott fogadták a lányokat, akik előzőleg az irodán tettek látogatást, és szerették meg a jogot, hogy a hadiüzemnek nyilvánított műhely területére belépjenek. Végül 1945-ben Knobsdorff Antal nyilas párttitkár ebben a vasúti kocsiban lett öngyilkos, miután nem sikerült időben elmenekülnie. Akkoriban mindennapos volt a razzia. Minden házban akadt egy kisebb vagy valamivel nagyobb hábo-rús bűnös, s tulajdonképpen akkor lehetett először lemérni, hogy a politikai öntudat fejlesztése szempontjából milyen nagy jelentő-sége van, ha a nemzeti „Nyomozzon velünk!” mozgalom a széle-sebb tömegeket is bevonja a belügyi szervek munkájába. Így ezek az évek is tovább mélyíthették a följelentések pragmatikus morál-ját, amelynek mindig is volt pozitív hagyománya. Knobsdorffnak sikerült úgy végeznie magával, hogy nem a félelem, hanem a saját személyes megalázottsága készítette cselekvésre. A nyilas hatalomát-vétel óta Nagykanizsa kertés negyedében laktak egy luxus iker-villában. Szomszédjuk már hónapokkal előbb elmenekült (egy köz-smert presbiter, aki álnéven elsőnek fordította le Hitler *Mein Kampf*ját) — s a lakását tárva-nyitva hagyta. Knobsdorffék hosz-zabb ideig az ismerőseiknél bujkáltak, s utolsó reményük egy pin-cében elrejtett motorkerékpár és két hamis igazolvány volt. Mikor

egy éjszaka visszalopakodtak a házba néhány otffelejtt érték-tárgyért, váratlanul egy dzsip reflektorozott be az utcájukba. A férfi azonnal kiugrott a kertbe, és a *transzformátoros doboz* felé rohant; az asszony azonban nem követte. Kis gondolkodás után átment a szomszéd lakásba, ledobta magáról a ruhát, és befeküdt az egyik vetetlenül hagyott ágyba. Azokban a hetekben egy éjszakára is igénybe vettek emberek elhagyott lakásokat; Knobsdorffné pedig igazolni tudta, hogy ő Bárány Emma székesfehérvári menekült — s most hirtelen úgy döntött, hogy a kétes kimenetelű Nyugatra szökés helyett az itthoni kockázatot vállalja. A kert végében az egyik transzformátoros villanypózna még a bombázások alatt ki-dőlt, és a vaslemezes dobozból éppen a titkár utasítására szerelték ki az alkatrészeket és rakták fel egy anyagmentő teherautóra. Az üres vasszekrényben, guggolva, két ember megbújhatott — Knobsdorff azonban egyedül lapult benne. Sőt, éppen ott élte meg élete legszemélyesebb tragédiáját. Leshelyéről jól szemmel kísérhette a jelenetet. A dzsipből három férfi szállt ki, és erős fényű lámpákkal először az ő lakásukat kutatták át (a negyedben még nem volt áramszolgáltatás), majd a presbiter lakásába nyitottak be előrszegezett pisztollyal. Amikor kivágódott az ajtó, Knobsdorffné szándékos sutasággal kapta oda melle elé a takarót, s utána ugyanilyen után kibontotta a haját. Percekig ebben a pózban folyt a faggatás, és még az igazolványát is így szedte elő a földön heverő retikülből. Amíg a lakást átkutatták, az egyik lámpát ott hagyták az asztalon. Az asszony először várt egy kicsit, aztán sietve fölkeit, belebújt a kombinéjába, majd kapkodva ismét levetette, visszabújt az ágyba, és nyakig betakarózott. A csukott ablak mögött pergő jelenet úgy hatott Knobsdorffra, mint egy rossz némafilm, burzsoá detektívtörténet. Jó háromnegyedóra telt, mire a nyomozók végeztek, s mielőtt távoztak volna, az egyikük még egyszer odavilágított az ágyra, és mondott valamit az asszonynak. A titkár megütődve látta, hogy felesége a fél mellét szabadon hagyva válaszol. Idegtépő percek következtek. Hosszas túráztatás után a dzsip végre elindult, és sötét lámpákkal kikanyarodott az utcából. A titkár nekikészült, hogy kimásszon a dobozból, mikor az egyik nyomozó váratlanul újra megjelent, csak most már sokkal kevésbé hivatalosan, és a lámpát az ágy fejéhez rakta. Kis idő múlva olyan rögtönzött közöslésnek lehetett a szemtanúja, amiben nyoma se volt a megfélemlítésnek, sem a felesége bizonytalankodásának. Kihívó és közönséges szeretkezés volt, az undorító nyögéseket is hallani vélte,

de igazában akkor homályosult el a szeme, mikor a felesége *ugyanúgy* kezdte ütögetni a sarkával a férfi hátát, egyre gyorsabban és vadabban — s mindezt egy fűtetlen szobában, majdnem másfél órán keresztül. Újabb félórára volt szükség, míg megértette, hogy nincs mire várjon a dobozban, további útjuk nem a közös szökés. Neki pedig addig kell cselekednie, amíg meg nem virrad. Valamikor a főműhelyben kezdte vasesztérgályosként a pályáját, és most is ott kötött ki. A szétbombázott udvaron csodával határos módon maradt épségben a milleniumi kocsi; és Knobsdorff erre mászott föl. A két ablak között elhelyezett vészfék fogantyújára akasztotta föl magát az övével, — ami csak a kocsi sajátos konstrukciója miatt sikerülhetett, a belső tér pöckei, gombjainak és fogantyúinak szokatlan elhelyezése révén. Ami a jövőt álmódó Ott számára az arány és szépség megvalósulását jelentette, végül azt is lehetővé tudta tenni, hogy egy vészfékről leelőző test ne érjen le a padlóra.

Mi, akik a késő délutáni hőségben érkeztünk az állomásra, és megpillantottuk a piros csíkokkal díszített, lakkozott barnára festett kocsit, csak azt érzékeltük, hogy kivételes és ünnepi látványban van részünk. Bár ez is akkor lett inkább nyilvánvaló, mikor a kanizsai személy befutott, és a kiégett váróteremből, gránáttölcséres peronról magába nyelte a menekülttáborra emlékeztető tömeget. Elsősorban a környékről idesereglett batyuzók és kofák lepették el az állomást. Ilyenkor indultak Kanizsára, hogy még este hozzákezdjenek a csereberéhez, és még éjszaka eladják a közeli kúriák és kastélyok maradék értéktárgyait, az elfalazott pincékből és padlásokról lopott ezüstöket, porcelánt, szemétdombok aljáról előkurkászott ón tányérokat; vagy az artista külsejű pesti felvásárlók az ömlesztve áruba bocsátott papírkötegeket, melyeknek java része családi levéltárakból és könyvesszekrényekből került az udvarokra, s tűzgyújtásnál, véccézésnél — ahogy a front hullámozott — az orosz, német és magyar frontkatonák szükségletét a békekötésig biztosítani tudták, s még maradt is belőlük annyi, hogy az infláció alatt a tojásnál jobban fizetett. A közvetlen háború utáni idők megejtő bizonyítékai, hogy milyen hamar tudunk felejteni, és milyen erős szálak fűznek az ártatlansághoz. Itt T.-ben, a szerencse különös jóvoltából, alkalmi mutatványban is részünk volt, ami akaratlanul is azt példázta, hogy egy maga nehézkesébe bele-süppedt test végül is mire képes. Egy igazában se falusias, se városlas külsejű, terebélyes nő az utolsó pillanatban kötött ki a va-

gonunknál, miután a négy kocsi**ból** álló szerelvényt többször végigjárta mind a két oldalon. Két karjáról cekkerek és szatyrok lógtak le, abból a fajtából, amelyet valamikor üzletben vásároltak, de ahogy az idő múlt, s a háború keményedett, egyre jobban szaporodott rajtuk a házilag eszközölt javítások nyoma, a különböző színű foltok posztóból és bőrből, helyenként a megtévesztésig úgy, mintha az eredeti anyaghoz is hozzájutott volna a gazdájuk. Az egyik bőr cekker fogóját a régi háztartásokból soha nem hiányzó szilvafőző kondér fogójából alakították ki csekély módosítással. Később megtudtuk, hogy Cseprikálovits Borbálának hívják; s nyilván belőle sem hiányzott az a gyermekes és kendőzetlen nyíltság, amiről később valamennyien bizonyosságot tettünk, akik az újjávarázsolt alkotmányt választottuk. Valahogy neki is ezen a vagonon akadt meg a szeme, és nem a másik hármon, amelyek közül kettő közönséges marhavagon volt, fapadokkal, vaskályhával, számítva a téli fagyokra, ítéletidőre (ami azonban távoli jövő volt még ezen a tikkasztó délutánon). Az egyik marhavagon szellőzőablakán ottfelejtődött a domborúra kinyomott szögesdrótháló, egykori kezekre és öklökre emlékeztetve, melyek ezzel a naiv ügyeskedéssel próbáltak nagyobb kilátást, több levegőt biztosítani maguknak. Nem csoda, ha az asszonyosság a mi vagonunk mellett döntött. Inkább az volt a meglepő, hogy a többiek — bár az egész szerelvénynek alig volt tíz-egynéhány utasa — mért nem követték a példánkat. Anynyira kevesen maradtunk, hogy aki nem látta a pár perce itt nyüzsgő tömeget, joggal hihette, hogy a gyér utasforgalomban a háborús vérvesztésnek is része lehet. Az igazság az, hogy Somogy belső vidéke, ahová készültünk, mindig is isten háta mögöttinek számított — a marhák itt születtek két fejjel, gyilkolni kizárólag csak késsel gyilkoltak, s a lápos réteken nőtt egy fekete fű, mely több napos nemi gerjedelmet okozott. Ezen az aszályos nyáron azonban semmi nem tudott versenyezni a batyuzással és feketézéssel. A kiürült peronon mindenesetre minden sokkal feltűnőbbé vált — egy hang, egy mozdulat, a szedett-vedett öltözetek furcsaságai, egy csíkos vánkoshuzatból varrt ing, vöröskeresztes gyűjtőperselyből fabrikált vállraakasztós csajka; egy harmincöt év körüli férfi, akinek a két üvegszeme úgy tükrözött, hogy túlszárnyalta a legdrágább velencei tükröt; Cseprikálovits Borbála hordó nagyságú ülepe, mely derékban vízszintesen kiugrott, mint egy párkány, a feszesen rásimuló zöld műselyem szoknyával. És a rengeteg szét-szórt töltényhüvely, széttaposott gyümölcs és ürülék, egy laposra

aszott, kőkemény kutyatetem, eldobált újságok, köztük néhány aznapi is, a mozdonyitatonál nagy halom összetört kék-mozaik, nemesi címerrel — valamelyik kastélyból vándorolhattak ide, de a kofa-vonatra már nem jutottak föl az egymást taposó toningásban. Egy fiatal anya (később ő is közénk ült be a milleniumi kocsiba) éppen pelenkázott a szétesett peron-büfé előtt. Fél kezével a csecsemőjét tartotta, a másikkal leemelte nyakáról a szalaggal odaakasztott hajkefét, és egy tiszta négyszöget sepert a betonon. A külső vágányon közben szovjet katonai szerelvény dübörgött el felcsapott csövű páncéltörőekkel, a katonák lábukat lógatva integettek a vagonok szélén. Az anya újságpapírt, lepedőcsonkot terített a felsepert négyszögre, ahol most a csecsemő csapta égne a kimarjult lábát, és kékülő arccal ordított, míg a szükséges rongyokat az anyja elő nem szedte. Hozzávetőleg így festett a módosabb parasztudvarnál nem nagyobb állomásterület, ahonnét útra keltünk; s utólag már örülhetünk is, hogy nem többen verődünk össze erre az utazásra. Másképp talán ki sem alakult volna az a felejthetetlenül közvetlen és mindannyiunkat lenyűgöző légkör, ami késő éjszakáig eleven maradt közöttünk. Ezt persze ott az indulásnál még nem lehetett világosan sejteni, de Cseprikálovits Borbála utolsó pillanatban végrehajtott felszállásának mutatványa és körülményei már előlegeztek valamennyit a későbbiekből.

Tulajdonképpen nem könnyű leírni egy ilyen szakmai lelkesedéssel újjávarázsolt, idejétmúlt alkotmányt. A mindössze három fülke nemcsak indokolatlanul díszes volt, hanem meghökkentően magas is, mint egy kápolnabeugró. Mégis, az ablak mellett ülve arra csábult az ember, hogy hagyja megteveszteni magát, s egy századelőt utánzó kávéházra gondoljon, ahol nem hiányzanak a körbefutó tükörtáblák, a kampók és fogantyúk fém-kanyarításai, a véce halvány kékbe játszó, fehér-porcelán papírtartója, a folyosón diszkréten elhelyezett köpöcsésze. A kocsi másik végében ugyanilyen diszkréten simult bele az ajtószárny és az ablak közti sarokba egy sajátos formájú tartály vagy tok, nem szabályos henger, hanem fölfelé enyhén szélesedő, a tetején billentős kupakkal. Ha nincs rajta ez a kupak, esernyőtartónak lehetett nézni, de valójában szeméttároló volt, virágmintás öntöttvasból. Volt külön mosdó is, erről azonban nem tudtunk egyelőre közelebbit, oda csak jóval az indulás után nyitottunk be. Az idő legfeltűnőbbben az üléseket borító plüss kezdte ki, már ahol maradt belőle valami; vagy az a maradék sem az eredeti volt, hanem egy későbbi fel-

újítás maradványa, melyet a mostani felújítás során tapintatból meghagytak. Egyedül a rugózatra fért volna rá a *kötözés*, de erre valami okból nem került sor; a bársony toldás jól fedett mindent, és a célnak is megfelelt. A fenekünk jelezte ugyan, hogy hol szúr, mégser: éreztük magunkat becsapottnak. Vagonunk az utolsó csavarig elsőosztályú elgondolás volt, és ez mindenért kárpótolt. Más vagonokban, például, egyszerűen *megszalonnásodott* a levegő ilyen hőségben, a miénkben egyáltalán nem, vagy legalábbis másképp; valószínűleg a rafinált tér-kialakítás miatt, ami elhitette az utassal, hogy elégséges tér áll rendelkezésére, fölfelé és oldalt. Ugyanakkor biztonságos hangfogó faburkolattal is körbe voltunk véve, piros napvédő függönnyel, s egy olyan mennyezettel, amelyet sugárkéve formán cirádás fémpántok borítottak, mintha a lámpa bocsátaná ki őket, illetve, az a mozaikberakásos, ovális mélyedés, amely a lámpabúra alját rögzítő bronzpánt közepét díszítette, a császár és király kicsinyített arcképével. Lehet, hogy az arckép is túlélte a viszontagságokat — mi mindenestre nem láttuk már, helyére egy munkaéremrendhez hasonló zománcozott csillag került, ezüstös keretben. Ha mindehhez hozzászámítjuk az alváz és a kerekek tekintélyes magasságát, a majdnem csúcsíves külső tetőszerkezetet, amelyet célszerűségi okokból legömbölyítették, hogy masszívabban szögecselhesék rá a forgó lapátokkal ellátott szelőlőzőkérményeket — némi fogalmat alkothatunk egy leűnt kor nem mindennapos erőfeszítéséről. Igaz ugyan, hogy a lámpaburát csak az ülésre felállva lehetett egy bot kampójával kiakasztani, és a lépcsőket is olyan magasan helyezték el, hogy felszálláskor a térd odaszorult az áll alá, és a nadrágvarrás egyből berántódott a farvágásba — mégse valószínű, hogy ez mindig így volt; noha utassaink készséges derűvel hajtották végre a műveletet — végre is örültünk, hogy újra járnak a vonatok. Egykorú rajzok és fotók nyomán tudjuk, hogy ezek a magaslépcsőjű konstrukciók valamilyen rítust és tekintélyt tartottak szem előtt; nem a szeleverdi használat szempontjait, hanem az előkészület és végrehajtás méltóságát. Gondoljunk, például, egy ugyanebből a korból való pipagyújtó és -tisztító készletre! Vagy lépünk be egy korabeli szivattyútelep gépházába; s meg fogunk esküdni rá, hogy soha ilyen óriási lendkerekeket nem láttunk, ilyen hűvös és mégis barátságos acélsuklókat, tolattyúkat, körbe-pörgő szelepszárókat, nyugodt buggyanással hullámzó olajfogó tányérokot és hatalmas öntöttvas köpenyt, amelybe éppen beleillik a lendkerék, s majdnem el is ta-

karja a felét, mint egy öl, hogy ami olaj felfröcskölődik, ennek a falára csapódjon, mintha a kerék minden fordulattal meghágná és megtermékenyítené a gépkolosszust — nos, a lépcsőknek itt is kivételes a szerepük. A kevésbé fontos helyeket létrán lehet megközelíteni, mint a mi vagonunk fékezőfülkéjét, másutt viszont már lépcsőt találunk, mely látszólag a géplabirintus belsejébe vezet, de valójában olyan pallókkal teremt összeköttetést, ahol legfeljebb a másodgépész tesz ellenőrző sétát. Mi azonban nem erre gondolunk. Azokat a keréken görgő lépcsős építményeket próbáljuk elképzelni, melyeket csak oda kell tolni a megfelelő helyre, s hogy fellépjünk rá, nincs szükség semmilyen végletes mozdulatra, a főgépész viszont kizárólag ezeknek a segítségével tudja elérni azokat a centrumokat, amelyek a monstrum legfontosabb pontjai, — mint a vasúti kocsik esetében a fülkék, ahol igyekszünk otthonosan berendezkedni. És nyilván azért nem véletlen, hogy a gép tervezői éppen ezeket a pontokat nem látták el beépített lépcsőrendszerrel, mivel éppen ezeknek a megközelítése az a *ritus*, amiről beszéltünk. S ha mi már nem is emlékezhetünk rá, valamikor a mi kocsinkhoz is ilyen pótlépcső áll rendelkezésre; és a fülkebejáratok mellől sem hiányzott a bronzveretes tok, benne a lámpakiakasztó rúddal.

A természetes asszonyág nem váratlanul tűnt fel az állomáson, előzőleg már jó ideje szemmel kísérhettük a közeledését, mikor a falu felől majdnem toronyiránt vágott át a roncsokkal telehordott réten. A roncsok közt kiegészített tank is akadt, egy kisebb méretű valamilyen ágyú, a legtöbbje azonban terepszínű autó volt, és elképesztő mennyiségű rozsdás lavór, salgótarjáni konyhatűzhely, kasszárnyai vaságyak, serblik, kifordult belű fotelek, fölszakított matracok. A rét egyik távoli sarkában cigányok vertek sátrat, gajdoló énekük az állomásig elhallatszott. A roncsoknak ez a bősege két éve még az egyetemes végpusztulás látomását ébreszthette bennünk, most azonban úgy hatott ránk, mint egy ártatlan és színes végkiárusítás — abban a biztos tudatban, hogy raktárainkat újra feltölti a szorgalom, és a nemzetközi segélyakció. Cseprikálovits Borbála se gyorsan, se lassan csörtetett a roncsstemető közepén, megfontoltan billegett a cekkereivel, mint az egyetlen biztató motor a napverte tájban. Volt valami bibliai ebben a rendíthetetlen csörtetésben. Egyelőre öten ültünk az első kupéban: az üveg szemű férfi, az anya a gyermekével, a csajkás fiatalember, és mi. A társaság elég vegyesnek látszott, hogy a hosszúnak ígérkező bumlizás alatt ne unatkozzunk — bár még nem tartottunk ott, hogy közvetlen han-

got üssünk meg, sőt, bizonyos feszélyezettséggel méregettük egymást. Amíg a peronon csellengtünk, magától értetődő természetességgel bámultunk egymás arcába, és a pelenkázást is úgy néztük végig, mintha összeszokott baráti társaság, temetésre vagy lakodalomra összegyűlt família volnánk. Most viszont megszaporoztak a figyelemelterelő köhintések, ruhaigazgatások, orrfújások, a csomagok és bugyrok számbavétele; a pénztárca ellenőrzése, hogy megvan-e a jegy, aztán a különböző cetlik áttanulmányozása, mintha először látnánk őket, és még soha nem adtuk volna össze azt a nyolc-tíz tételt, melynek a végösszegét — most, hogy végre csendben és békén vagyunk — szükségesnek látszik még egyszer bekarikázni, mielőtt visszacsúsztatnánk a tárcába. De főképp arra vigyáztunk, hogy a magunk ülőhelyét lehetőleg ne üljük „túl”; s egyedül a fiatal anya számára szavaztunk meg magunkban nagyobb férőhelyet, hogy az újabb pelenkázást kényelmesen elvégezhesse. S csak akkor kezdődhetett el a játék, amelynek valamennyien áldozatul esünk, ha a szenvedéseknek olyan pokla áll mögöttünk, amilyen mögöttünk állt: az agyafúrt találgatódsdi, hogy ki kicsoda, mit gondol, ha beszédre szorítanak, mit hallgatna el, miről kezdene fecsegni, hogyan leplezné le magát. Ez a játék a legjobb esetben is az ördög találmánya. Ilyenkor derül ki, hogy milyen senkoska a képzeletünk, s mennyire ki vagyunk szolgáltatva a sérelmeinknek és csődjeinknek. A vetkőztetés, amit ilyenkor művelünk, minden képzeletet felülmúl, csak a sajátunkét nem. Közben a két másik fülkéből se hallatszott ki beszélgetés, csak harákolás, batyuk rakosgatása, időnként sóhaj vagy nyögés vagy értelmetlen indulatszó, — mintha legalábbis kényszerből kellett volna felülnünk a kissé hengegően nagy múltú kocsira! Indulásunknak ez a felemás hangulata különösen bennünket lepett meg, miután őszintén tele voltunk kíváncsisággal és kérdésekkel — éhséggel, mint mikor olyan felfedező útra megyünk, melyen nincs szükség tolmácsra, hiszen otthon vagyunk, még ha nehéz volna is kikeresni a térképen, hogy igazában hol, s ha mégis, akkor mért éppen ott, és nem arrébb, noha ugyanakkor sehol másutt nem jöhetnének szóba. Mintha az embernek leginkább akkor volna hazája, amikor éppen vége a háborúnak, s már nem kell védeni, viszont örülni lehet, hogy egy olyan eldugott állomás is, mint a miénk, nemcsak hogy mindent kibír, de még újabb tervekre is késztet.

A fiatal leányanyának, aki szemben ült velünk, rá volt írva az arcára az alföldi tájszólás, bár nem egyértelműen, mert a szemv-

gása a madoccai besenyőkére is emlékeztetett, akiket egy hasonló utazás alkalmával ismertünk meg közelebbről (mikor a bajtársunk rokonságát kerestük arrafelé — sajnos, eredménytelenül). Ugyanis azok közé a megszállottak közé tartozunk, akik képtelenek egy barátság vagy szerelem végére végleges pontot tenni, s ez okból folytonos várakozásban, kielégítetlenségben telik el az életük. Meggyőződésünk, hogy soha semmit nem lehet eléggé kimeríteni, még egy futó találkozás emlékét is cipelni kell, mint a szögeszsákot, s hiú! reménykedés azzal feküdni oda két comb közé, hogy utána majd úgyis összecukódnak, mint este a virág. Ördögi-angyali praktika az, ahogy soha semmi nem csukódik össze, ami egyszer hajlandó volt szétnyílni — csak hát, az se minden még. A vasárnap délutáni madoccai megérkezésünk éppen az első békésebb kenyér-ünneppel esett össze. Vetőmag hiányában hiányzott ugyan a hagyományos óriás cipó, a buján tarajosodó szőke gyürkével, ez azonban nem akadályozta meg a fekete ruhás hadiözvegyek dalárdáját, hogy az épp aznap kivégzett háborús bűnös kulák portáján, a monstrum sertéshizlaló tetején ne rendezzenek be alkalmi színpadot, ahonnét először a tanácstitkár tartott beszédet, a gyerekek verseket szavaltak, politikai rigmusokat skandáltak, s az özvegyek késő estig énekeltek a református kántor haladó szerzeményeit. A hallgatóság között mindjárt az előadás elején feltűnt nekünk egy fiatal lány. Öltözetéről nem lehetett azonnal eldönteni, hogy különc gyászruha-e vagy csak a szegénység varratta vele: a felső része arannyal átszőtt, ünnepi kombiné anyagnak látszott, az alsó bő volt és világoskék, mint a legendák állapotos szüzeinek a szoknyája. Amikor közelebb férköztünk hozzá, többen figyelmeztettek, hogy egyetlen szót sem tud magyarul, az egyik pesti menekült csoporttal érkezett a faluba, akiket kibombáztak a lakásukból, s még időben vonatra tudtak ülni. Aztán ottragadt Madocsán, besegített a templomi orgonálásba, és kitanulta a fejest. Gondoltak rá, hogy esetleg lengyel, valamilyen Báthory korabeli beütéssel, de ennek ellentmondott, hogy azok a lengyelek, akik a megszálló nácik és a várakozó szovjet csapatok közötti országrészből a baráti Magyarországra menekültek, feltűnően gyorsan megtanultak magyarul. A rejtélyt növelte, hogy a lány valamilyen soha nem hallott virágnyelven szólalt meg, ha egyáltalán megszólalt. S természetesen papírjai se voltak, vagy elvesztek, vagy csak úgy tett, mintha elvesztek volna — pontosan ez se derült ki; a rendőrség meg elnézte neki, mert csendes háborodottnak nyilvánították. A kenyér

ünnepét sötétedéskor vad mulatozás követte, ami eltartott hajnalig. Bár amennyire féktelen volt, ugyanannyira gyermekesnek is lehetett érezni a patakozó röhögéseket, verejtéket, az elmaradhatatlan alkalmi vért. Éjfélkor, amikor a falu elsőnek hazatért frontkatonája a templomtoronyról a Tűzoltó Egyesület kifeszített ponyvájába beleugrott, megkongatták a harangot. A falu besenyő ivadékaik mindig is híresek voltak a lovaikról, ez volt a bolondériájuk, képesek voltak a földjüket elherdálni két párba illő nóniuszért, csak azért, hogy vasárnap délelőtt dobott gyeplővel robogjanak végig a főutcán, s még ha árokba fordultak is, a következő vasárnap begipszelt karral, lábbal újra ott vánszorogtak a nagyret szélén, a monyasokat hágni biztatták, mire a pap délután kiprédikálta őket. A helyi vöröskeresztes megbízott lizoformos vízzel mosatta fel az iroda előszobáját, amikor a legnagyobb déli hőségben megjelentek nála a kötőféken fölvezetett lovakkal, és egy kis-demizson pálinka elfogyasztása után szívhez szóló „éjjelizenét” adtak a feleségének. Néhány frontszolgálat alól felmentett kisnyilas viszont a szüreti lovasversenyre egy lelkesítő turáni induló kottáját készítette el a tanítóval, melynek a dallamát a legtekintélyesebb tudósok szerint is eredetinek kell tekinteni. Még jól emlékeztünk ennek az indulónak a dallamára, s mintha csak magunkban szórakoznánk, halkán fütyülni kezdtük ott a kupében. Aztán hirtelen fölkaptuk a fejünket, mintha nem mi, hanem valaki idegen fütyörészett volna: annyira meglepett bennünket is, hogy az időtlen, szájbarágós dallam csakugyan képes volt újra felhangzani. De aztán mégse bántuk már a végén; legalább tehetünk néhány megfigyelést. A fiatal leányanya a csecsemőjével volt elfoglalva, mélyen a gyermeke fölé hajolt, s olyan kitartóan maradt ebben a pózban, hogy a haja megtévesztő paróka-sátorként feküdt rá a vállára, mintha a feje egyszerűen elvarázsolódott volna, és csak az ingerlő hajdzsungel ülne a nyakán. Különösen bombatámadásokkor figyeltük meg a fiatal anyáknak ezt az ösztönös testtartását; vagy amikor a tűzként összeterezt civil lakosságot várakoztatták napokig a tűző napon és sötétben. A fiatalember a perselycsajkájaival foglalatokodott elmerülten, de nyilván csak a kamaszos zavarát leplezte így: egy mérhetetlenül keskenyre koptatott pengéjű bicskával pöszlékeket kapart ki a horpadásokból, és apró fújásokkal eltávolította őket. Ez az értelmetlen tisztaság-mánia később olyan méreteket öltött, hogy kénytelenek voltunk szóvá tenni, de csak azt értük el, hogy egy valamennyiünket elnémitő tragédiát állítottunk pellen-

gérre, amit különben egyáltalán nem akartunk ilyen durván leleplezni. Az üvegszemű férfi már a felszálláskor úgy viselkedett, mint aki többször is járt ezen a vonalon, vagy valamilyen rendkívüli képességgel rendelkezik — olyan halálos biztonsággal választotta ki a négy vagon közül az Ott Károly-félt. A lépcsőt elvettette ugyan, ebben az egyben segíteni kellett neki, a többi azonban úgy ment már, mintha ő lenne a vezetőnk, a vak. Mindjárt a bejárat melletti első ülőhelyet foglalta el, s a kezét azóta is ott tartotta a kilincsen, mintha ellenőrizni akarná, hogy csendben és feltűnés nélkül nem zárják-e rá az ajtót. A turáni induló csak a két férfire tett észrevehető hatást, a nő meg se mozdult. A fiatalember meglepetten nyomta bele a csajkába az öklét, s miközben felénk fordította a pattanásos arcát, pillantása úgy elkeskenyedett, mint a durranásra várakozó futóké. A vak férfi mozdulatát azonban soha nem fogjuk elfelejteni: egy szempillantás alatt kinyomta szemeüregéből a két üvegszemet, és becsúsztatta a szivarzsebébe. S akkor egyszerre mi is késztetést éreztünk valamilyen rendbontó felindulásra. Az induló nem a legderűsebb emlékeket sajgathatta meg 1946 nyarán. Túl közel voltunk még egy olyan eseményhez, mely az ország közvéleményét, katolikusokét és protestánsokét hol megosztotta, hol egységre kövácsolta annak idején — aszerint, hogy a sajtó éppen milyen részleteket közölt a tragikus és főlemelő sorsú Hercegi Imréről. Az ország új küsszentjéről volt szó, aki gyógyíthatatlan betegsége idejét arra használta fel, hogy a kötelességét teljesítő hívő diák alakját megrajzolja a naplójában. A háborús időkhöz illő gyorsasággal boldoggá avatott kamasz alig tizenhét éves korában halt meg, mint egykori parancsteljesítő levante, majd isteni kegyelemmel hivatására ébredt papneveldei tanuló. A fasiszták viszont úgy akarták kisajátítani a nimbuszát, hogy a temetésre odavezényelt zenekarukkal a turáni indulót játszották el záró aktusként. A Donnál felmorzsolts magyar egységek százezres tömeghalálát kétségbeesett reménykedéssel homályosította el a kis Hercegi Imre élete és halála körüli sajtóvita. Először fekete, majd később színes nyomatú fényképe pár hét alatt elárasztotta az országot, tömegesen küldték ki a frontokra is, és különösen nagy adagot kapott belőle a 9. kerékpáros zászlóalj, melynek a parancsnokát véletlenül szintén HerceGINEK hívták; s akik az oroszországi útviszonyok mellett is kitartással hajtották végre kerékpárjaikkal a stratégiai visszavonulást. Mikor a roncsdűvén átcaplató Cseprikálovits Borbála alakja a rét kietlenségében még

csak bizonytalan, de rendíthetetlenül közeledő csomópontnak látszott, furcsa módon bennünk is fölébredtek emlékek, melyeket már jó párszor ítéltünk hallgatásra. Csörtetése még ilyen távolból is felszabadítóan hatott, s el is határoztuk, hogy megtörjük a csendet, — bár amikor megszólaltunk, még fogalmunk se volt, hogy mit akarunk mondani. Bármit. Szót. Hiszen végül is a szabadság kapujában álltunk, végignéztük a bűnösök kivégzését, hallgattuk az utókornak szánt utolsó szavakat, de most, ha a saját nyelvüket köpjük is ki, akkor is annak lesz jövője meg igaza, amit nem sikerült a gödörbe besöpörni, hanem itt maradt az ünnepi palacsintasütőn. Olyan szeretet, olyan hit, amitől kikelnek a rőzsébe dugott tojások, mielőtt a róka felfalná... Lehet, hogy ilyesmit szerettünk volna mondani, de a feszélyezettség még mindig úgy ült rajtunk, mint a sárból dagasztott felhő.

Hvar, 1977